

ԱՐՄԷՆ ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու, ԵՊՀ

ԳԵԻՈՐԳ ՀՆՁԱՑԵԱՆ

Չախիս

ՆՈՐ ԹԵՄԻ ՆՈՐ ՎՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ¹

Հայ Առաքելական սուրբ Եկեղեցին դարեր շարունակ եղել է հայ մշակույթի պահպանման եւ լուսաւորութեան կենտրոն: Դարաւոր աւանդոյթն այսօր եւս շարունակում է, ինչի վառ ապացոյցներից է Մասեացոտնի թեմի իրականացրած հրատարակչական գործունէութիւնը: Թեմը, որը հիմնադրուել է 2021 թուականին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գարեգին Բ. կոնդակով, արդէն իսկ նախաձեռնել է մի շարք գրքերի հրատարակում, որոնցից առաջինը նուիրում էր Սուրբ Գեորգ Զօրավարին:

Ինչպէս այս նաեւ միւս հրատարակութիւնները ներառում են սուրբերի վարքերն ու վկայաբանութիւնները, շարականներ, աղօթքներ եւ աւանդութիւններ եւ կազմուած են արեւելահայերէնի վերածուած գրաբարեան բնագրերի հիման վրայ: Յատուկ ուշադրութիւն է դարձուել այն հարցերին, որոնք առնչուում են հայ եկեղեցական աւանդոյթներին եւ դրանց պատմական աղբիւրներին: Օրինակ՝ ներկայացուած են վկայութիւններ առ այն, թէ որոշ հեղինակների հաւաստմամբ Յովհաննէս առաքեալը նաեւ Հայաստանում է քարոզել:

Հրատարակուած գրքերի շարքում առանձնանում է Ներսէս Ծնորհալու հանելուկների գրքոյկը, որը ներառում է Կաթողիկոսի՝ Միջին կամ Կիլիկեան հայերէնով ստեղծած հանելուկների աշխարհաբար, ռուսերէն եւ անգլերէն թարգմանութիւնները:

Ներկայումս թեմում պատրաստում են նոր հրատարակութիւններ՝ նուիրում ազգային սրբերին, այդ թւում՝ Սուրբ Սահակին եւ Սուրբ Մեսրոպին, Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչին եւ Սուրբ Ղեւոնդեան քահանաներին: Չնայած

¹* Ստացուել է՝ 3.8.2024, գրախօսուել է՝ 9.9.2024: Էլ. հասցէ՝ ovakimyan1969@mail.ru: Խմբագիր՝ Գեորգ Սարեան:

այս գրքերի մեծ պահանջարկին, դրանք դեռևս հասանելի են միայն Մասեացոտնի թեմում:

Այս հրատարակությունները վկայում են, որ Հայ Եկեղեցին ոչ միայն հոգևոր կեանքը պահպանել է, այլև մշտապես եղել է ազգային ինքնության ամրապնդման առանցքային հիմնասիւններից մեկը:

ARMEN HOVAKIMEAN,
PhD in Philology, YSU, Yerevan

GEVORG HNDZATSEAN
Javakhq

THE NEW PUBLICATIONS OF THE NEW DIOCESE

The exact number of monks who lived and prayed in Holy Etchmiadzin at the beginning of the 5th century remains unknown. Likewise, the true count of apostolic clergy from that period eludes us. We cannot fully enumerate the monasteries, churches, chapels, and temples built at that time, nor can we compile a complete list of the books created during the Golden Age of Armenian literature. The only manuscripts we can be absolutely certain of are those that have endured the trials of history—centuries of wars, devastation, and massacres—when countless enemies sought to obliterate Armenian culture and erase every trace of a nation descended from the ancestors Torgom (Togarmah), Asqanaz (Ashkenaz), Hayk, and Aram. Since the post-diluvian era, this people have lived at the foot of the biblical Mount Ararat (Masis), cultivating spiritual values despite the onslaught of barbarian tribes. At times, even the sturdiest stones could not withstand the ravages of history—walls and domes collapsed, columns crumbled into dust. Yet the delicate parchment and sheepskin manuscripts endured, surviving to this day, for there is no force on Earth more powerful than knowledge and the light of learning. Throughout history, the Armenian Church Fathers have deeply understood this truth—from the time of St. Gregory the Illuminator to the present day, both in the homeland and the diaspora. Wherever Armenians settled, whether establishing new communities or adapting

to foreign lands, their first priority was to build a church alongside a school and, when possible, a printing house. This unwavering commitment to faith and education, embodied in the Armenian Apostolic Church and its institutions, was the key to preserving Armenian identity and resisting assimilation². A more recent example is the Diocese of Maseatsotn, founded on January 11, 2021, by the Encyclical of His Holiness Karekin II, Catholicos of All Armenians. In the very year of its establishment, Maseatsotn published its first booklet, made possible through the generous donations of believers. This inaugural publication was dedicated to St. George the Victorious³. The booklet was a compilation and translation from Grabar into modern Armenian, featuring the hagiography, hymns, and traditions associated with this saint. Regular churchgoers are familiar with the Sharakan (hymn) performed on his feast day. In addition, the volume includes another Sharakan composed by St. Nerses IV Klaetzi (Shnorhali—'the Graceful,' Ergetzogh—'the Melodist') and a Tagh (song) dedicated to St. George the Victorious.

As one of the most revered saints among Armenians, St. George's name is widespread, and the story of his martyrdom is well known to believers. For this reason, alongside the account of his martyrdom, the book also contains various folk tales and traditions related to him. The volume concludes with two prayers addressed to St. George, presented in their original Grabar form without translation, as the compilers believed that rendering them into modern Armenian would diminish their spiritual power.

² On the conversion of Armenians and the retention of their nationality are interesting the following mentions: «The papal Armenians own the name of Armenian still, but they like the Franks better than their countrymen»: see E. Smith, H. G. O. Dwight, *Missionary Researches in Armenia: Including a Journey Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, With a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas*, London, 1834, p. 20, cf. «...papal Armenians; that is, Armenians by nation, who have embraced the Romish faith, and who, as a consequence, have become, to a certain degree, denationalized»: *ibid.* p.X. cf. “Sanctify your-as they have done and are doing their-treasures, by laying up a portion “ where neither rust nor moth doth corrupt, nor thieves break through and steal. “ Instruct the ignorant, enlighten the erring, minister to the afflicted and distressed, allay their hunger and assuage their thirst, whose famine is not of bread and of water, but of hearing the Word of the Lord. Endow schools, erect churches, where they who learn and they who worship may preserve a grateful remembrance of their munificent benefactors. Do these things on principle, as the Armenians do...”: Ernest Silvanus Appleyard, *Eastern Churches: Containing Sketches Of The Nestorian, Armenian, Jacobite, Coptic And Abyssinian Communities*, London, 1850, p. 56.

³ Holy Etchmiadzin, 2021, 112 pp. This is the second revised edition of the publication of the Diocese of Aragatzotn: Yerevan, 2016, 64 pp.

The booklets “Saint John the Apostle and Evangelist”⁴ and “The Apostles Tadeos and Bartughimeos”⁵ were compiled following the same principle. The short introduction to Saint John the Apostle and Evangelist highlights key points for the reader’s attention. It also explores differences between pan-Christian and Armenian Church traditions, as certain interpretations of the saint’s life are not universally accepted. In such cases, the authors provide detailed explanations supported by reliable sources.

According to many authoritative scholars of church history, John not only preached on the island of Patmos and in Ephesus but also in India, the land of the Parthians, and Armenia. In this regard, Archpriest Mkrtich Avgeryan writes: ‘It is a great joy for the Armenian nation that, in addition to Bartholomew and Thaddeus, the apostle John the Evangelist also preached in Armenia.’⁶ A more detailed explanation of this idea can be found in the book *Apostles and Preachers of Armenia*⁷. “It is not surprising that Kirakos Gandzaketsi (1200–1271) refers to Saint Gregory the Illuminator as ‘the successor of the three holy apostles: Thaddeus, Bartholomew, and Judeah the Jacobite.’ The compilers specifically emphasize: ‘It should be noted that this does not merely refer to passing through Armenia, but to arriving, residing, and actively preaching there’ (pp. 7–8).”

The next booklet, *Prayers to the Holy Virgin Mary*⁸, features prayers in both prose and verse, composed by St. Gregory of Narek, St. Nerses Shnorhali, Kirakos Erznkatzi, Hovhannes of Garnetzi, and others. These selected prayers hold great significance, both spiritually and in their literary artistry.

With the exception of *Prayers to the Mother of God*, all the other books were published as part of the *Guardian and Intercessor Saints* series. “The Riddles of Shnorhali” is also a separate publication. After a short introduction, the riddles of Catholicos are presented which are translated from Middle (or Cilician) Armenian into Ashkharhabar, Russian, and English. The choice was made in favor of riddles of national and spiritual character. Here is one example:

⁴ Holy Etchmiadzin, 2021, 64 pp.

⁵ Holy Etchmiadzin, 2021, 64 pp.

⁶ See “Saint John the Apostle and Evangelist”, p. 15, cp. Մկրտիչ վրդ. Աւգերեան, Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւն սրբոց, հո. Ժ., Վենետիկ, 1814, p. 323.

⁷ Holy Etchmiadzin, 2021, 160 pp.

⁸ Holy Etchmiadzin, 2023, 72 pp.

The Riddles of Shnorhali ⁹ is also a standalone publication. Following a brief introduction, the riddles of the Catholicos are presented, translated from Middle (or Cilician) Armenian into Ashkharhabar, Russian, and English. The selection primarily includes riddles of national and spiritual significance. Here is one example:

He returned home from Babylon,
The sage giant was not alone,
His family the land and nation
Received his name and his agnation (p. 20).

After further revisions, it took the following form:

He journeyed home from Babylon,
The wise giant, not alone,
His land, his kin, his nation's throne,
All bore his name as their own.

A new series is prepared for publication under the title “National Saints”. “Saint Sahak-Saint Mesrop”, “Saint Gregory the Illuminator” and “Saint Ghevondyan Priests” have already been delivered to the printing house and will reach their reader soon. All these books are written in the simplest possible language to be understandable to the believers. This was a general criterion for the compiler Gevorg bishop Sarocean and translators A. G. Hndzatzean and A. Sargsean.

We can surely say that such books are much needed and awaited. Therefore that's a pity that they are distributed only in the diocese of Maseatzvotn.

Today we can't guess how many churches have been built in present times which will stand in Maseatzvotn after a thousand years, but we hope that these new publications will reach our generations after a millennium.

ՀԻՄԱԲԱՌԵՐ

Մասեացոտնի թեմ, նոր հրատարակություններ, Պահապան և բարեխօս սուրբեր, Ազգային սուրբեր:

⁹ Holy Etchmiadzin, 2023, 40 pp.

РЕЗЮМЕ

Святая Армянская Апостольская Церковь на протяжении веков оставалась центром сохранения и распространения армянской культуры. Эта многовековая традиция продолжается и в наши дни, ярким подтверждением чему служит издательская деятельность епархии Масацотн. Основанная энциклой Католикоса Всех Армян Гарегина II в 2021 году, епархия уже инициировала выпуск ряда книг, первой из которых стало издание, посвящённое Святому Георгу Победоносцу.

Как это, так и последующие издания включают в себя жития святых, гимны, молитвы и предания, переведённые с габара на восточноармянский. Особое внимание уделено вопросам, связанным с армянскими церковными традициями и их историческими источниками. В частности, приводятся свидетельства о том, что, согласно ряду авторитетных исследователей, апостол Иоанн проповедовал и в Армении.

Среди опубликованных книг выделяется сборник загадок Нерсеса Шнорали, содержащий переводы его среднеармянских (киликских) загадок на современный армянский, русский и английский языки.

В настоящее время готовятся к выпуску новые издания, посвящённые национальным святым, включая Святого Саака и Святого Месропа, Святого Григория Просветителя и святых священников Гевондян. Несмотря на высокий интерес к этим книгам, они пока доступны только в епархии Масацотн.

Эти публикации ещё раз подтверждают, что Армянская Церковь на протяжении веков не только сохраняла духовную жизнь народа, но и оставалась одним из ключевых оплотов его национальной идентичности.

